

poet's folklore-mythological vision is represented. Attention is drawn to the fact that some of the poetry's poems are styled under folk texts that belong to the most secret layer of Ukrainian spiritual culture – folklore prayers, folk charms and other genres of magical and sacred folklore. This is indicated by symbolic names of poems, a system of artistic characters and a special sacred type of poetry speech. These and other traditional folk instruments make it possible to introduce the reader into a special atmosphere of mystery, to reflect the original psychology of the hero, to deepen the content matrix of the author's poem.

Key words: poem, poetry of Volodymyr Svidzinsky, folklore prayers and folk charms, mythological, psychology.

УДК 811.161.2'38:821.161.2'06.09:7.04 Свідзинський

Ніна Данилюк

ORCID ID: 0000-0002-7373-2902

Архетипні мовні образи в поезії Володимира Свідзинського

У статті йдеться про мовні засоби вираження архетипних образів *вода, вогонь, повітря, земля* в поетичних текстах Володимира Свідзинського. З'ясовано, що вони подекуди зберігають архаїчний зміст, позначаючи головні стихії світотворення, а також набувають нових елементів значень в авторських контекстах. Письменних послуговується традиційними виразовими одиницями (епітетами, порівняннями, метафорами), а також вдається до новотворів, що видозмінюють не лише форму, а й частково зміст усталених мовних образів.

Ключові слова: архетипні мовні образи, поетичний текст, виразові засоби, епітет, порівняння, метафора, персоніфікація.

Володимир Свідзинський – талановитий представник української поезії 20–30-х рр. ХХ ст., продовжувач кращих традицій неокласиків, який у несприятливих умовах тоталітаризму зумів зберегти самотній авторський стиль. В. Стус писав: «Його вірші – наскрізь асоціальні, сповнені якоїсь таємничої внутрішньої самодостатності без будь-яких зовнішніх намірів. Ці вірші існують так, як існує дерево, камінь, вода...» [12, с. 347–348]. Навіть ті критики, які свого часу звинувачували письменника у втечі від дійсності, визнавали високий художній рівень його лірики, в якій «красива, молода, свіжа мова, тонкі відчуття, розсипані перлами на всіх сторінках» [7, с. 2]. На думку дослідників, В. Свідзинський своєю словотворчістю, разом із М. Рильським, П. Тичиною і М. Бажаном, долучився до формування сучасної української мови, засвідчивши існування багатовимірної літератури. Упорядниця

двотомного видання творів (К., 2004) й авторка монографії «Невпізнаний гість: Доля і спадщина Володимира Свідзінського» (К., 2006) Е. Соловей так оцінювала його позицію: «Мовні стратегії Свідзінського цілком очевидно пов'язані з глибоким розумінням, що питання мови для українців довго було питанням «бути чи не бути» і що тривала загроженість етносу найбільш наочно проявляється саме як загроженість мови. У розв'язанні чи бодай постановці їх Свідзінський стає в ряд видатних поетів ХХ століття, як Олександр Блок, Райнер-Марія Рільке, Борис Пастернак, Томас Стернз Еліот, Пауль Целан, Болеслав Лесьмян» [9]. Однак доробок письменника у радянські часи з політичних причин було замовчувано і лише в незалежній Україні стало можливим видавати та вивчати його спадщину.

Індивідуальний стиль В. Свідзінського досліджували такі мовознавці, як Т. Топольська, Ю. Громик, С. Белєвцова, Л. Кісельова й ін. Міфологеми в поетичному тексті Володимира Свідзінського вивчала М. Жуйкова [6], а метафоричну реалізацію міфологем «вода» і «земля» – С. О. Белєвцова [2]. Про одиниці фольклорного походження в єдності форми та змісту йшлося у нашій статті [5]. Однак архетипні образи, що визначають специфіку авторського світобачення, докладно розглядали здебільшого літературознавці (В. Неборак, М. Моклиця, Е. Соловей, Н. Плахотник та ін.). Це й зумовило вибір теми нашої розвідки та її актуальність. *Мета роботи* – з'ясувати мовні засоби вираження архетипних образів *вода, повітря, вогонь, земля* у текстах В. Свідзінського, виявити трансформації порівняно із традиційними фольклорними мовообразами.

Відомо, що основна ознака міфопоетичної моделі світу – особлива пов'язаність макрокосмосу й мікрокосмосу, природи й людини. У давніх традиціях ця модель має такі основні параметри Всесвіту: а) *просторово-часові* (зв'язок простору й часу); б) *етичні* (сфери доброго й поганого); в) *кількісні* (числові константи); г) *семантичні* (зіставлення і протиставлення); г) *персональні* [Топоров, с. 162]. Явища антропонізму, фетишизму, тотемізму, а також залишки міфологічних культів – вогню, землі, води, повітря найповніше відбито в символіці та етнокультурному змісті одиниць фольклору. У текстах художньої літератури дослідники виділяють міфолексику, що складається з таких тематичних груп: 1) пантеїстичні номінації, зокрема, назви головних богів

давньоукраїнського пантеону (*Перун, Велес, Дажбог, Мокоша*) та другорядних богів (*Ляля, Лель*); 2) пандемонічні номени (*чорт, біс, відьма*); 3) найменування божеств (*русалка*); 4) фауно- й орнітономени (*тур, кінь, сокіл*); 5) флороніми (*дуб, дерево*); 6) астральні міфологеми (*сонце, місяць, зоря*); 7) архетипні міфоніми (*вода, повітря, вогонь, земля*); 8) міфотопоніми (*рай – пекло, цей світ – той світ*) [3, с. 6–7]. Частину названих одиниць, що позначають міфопоетичні образи *вода, повітря, вогонь, земля, небо, сонце, місяць, зоря, життя, смерть, клятий* (нечиста сила. – Н. Д.), *русалка, леля, див, птах, кінь, дерево, дуб*, зафіксовано у ліриці В. Свідзінського.

До архетипних образів учені відносять концепти-символи *вогонь, світло, вода, земля* [4]. Слово-поняття *вода* у міфопоетичній картині світу позначає одну з основних стихій, «пасивну першопочаткову матерію жіночої сутності» [8, с. 217], завдяки якій утворено Всесвіт: *Що ж нам було з світа початку? Не було нічого, – одна водонька*. У поезії В. Свідзінського зафіксовано контекст, в якому *море* сприймається як першоеlement буття: *В часи давноминулі, Як сі степи, просторе Лежало тут безплodne Світло-пустельне море* [СТ, с. 45]. Сильний дощ, згідно з міфологічними уявленнями, осмислено як зв'язок, як ниті (*вервечки*) між Небом і Землею: *Нема ні неба, ні землі. Блищать натягнені вервечки* [СТ, с. 283]. Традиційні фольклорні константи *жива вода* й *мертва вода*, найчастіше вживані в казках і замовляннях, представляють подвійну природу стихії: здатної очищувати й оздоровлювати – з одного боку, і бути небезпечною, смертоносною – з другого. В аналізованій поезії використано словосполучення *жива (живуца) вода* на позначення води, яку шукає ліричний герой, щоб оживити померлу дружину: *«Сонце, сонце! Уділи мені живущої води, бо моя подруга стала землею, І я не знаю, як її оживити»*, але отримує відповідь: *«Живої води нема на землі, Та нема ж її і в великому світі»* [РВ, с. 207]. Крім названих епітетів *жива (живуца)* лексему *вода* вжито автором із означеннями *голуба*: *Під голубою водою Живу я, живу* [СПЛ, с. 84], *морська*: *Плюскіт морської води тіло моє обіймав* [ПТ, с. 102], а також новотворами *невпокійна* ('неспинна', 'тривожна'): *А буду як сонний граніт Над гомоном вод невпокійних* [СТ, с. 103]; *просвітчаста* (імовірно, 'світла', 'чиста'): *І пелюстки легкі, злетівши з верховини, Падуть зірницями в холодну течію. Вода просвітчаста колише їх, гойдає* [СПЛ, с. 24].

У текстах поета водну стихію позначено номінаціями: *ріка (річка), озеро (озерце), став, струмок, ручай, море, океан, прибій, хвилька, течійка, журкіт, дощ (дощик), злива, ливень (проливень), хмара, імла, туман*, напр.: *Я берегом річки до моря іду, До невісного моря* [СПЛ, с. 67]; *Пливу на обрії невідомий По океані колихкім* [СПЛ, с. 63]; *Вийду я в поле, стану, послухаю, Що мені скаже замерзле озерце* [СТ, с. 276]; *І притихне журкіт світло-безжурний І прихолоне струмок гарячий, І причаїться течійка бистра* [СПК, с. 40]; *Твоєї пісні звук Линувши, потопила злива* [РВ, с. 194]; *Срібліє обрії в ніжному тумані* [СТ, с. 313]. Зафіксовано три власні назви гідронімів – *Дунай, Донець та Чорне море: Тихий Дунай* [СПЛ, с. 132]; *Над рікою Дінцем На колишніх полях половецьких* [СПК, с. 231]; *Над Чорним морем, на Пазур-горі, Зацвіли до зорі чашечки голубі* [СПЛ, с. 269]. Крім традиційних атрибутів водних об'єктів – *бистра ріка, тихий Дунай, дрібний дощ, письменник* вдається до новотворів: *на безпритульнім морі, до невісного моря, по океані колихкім, журкіт світло-безжурний, побігущий дощ* тощо. Експресивне забарвлення традиційного епітета може посилюватися у мікроконтекстах з тавтологією на зразок *Тихий Дунай, тихша земля, Найтихше сонячне світло* [СПЛ, с. 132] або ж у тих, до яких уведено стилізовані під народну пісню рядки: *І от виходить мати молода... І ламле цвіт, і повідає в співі, Що тихо йде Дунаєва вода, І що ніде нема Дунаю краю* [СПК, с. 118]. Тавтологічні повтори інколи виявляємо і в одиницях з авторськими художніми означеннями, напр.: *Хмурне море ще горійше похмурніло* [СТ, с. 248]. Здебільшого ж ключові найменування входять до виразових структур із переносними значеннями, побудованих на основі персоніфікації, як-от: *Курличе і ронче ручай* [СТ, с. 77] (асоціація *ручай – птах*); *обліті блиском води Неначе б'ються в срібній сіті* [СТ, с. 40] (*вода – риба*); *Застигла ріка лежить, чи то спить, чи не спить* [СТ, с. 285] (*ріка – людина, істота*); *І голос моря Світліє кожну мить* [СТ, с. 276] (*море – людина, істота*); *Ударив дощ, заколихав Полудня спокій величавий* [СПЛ, с. 137] (*дощ – істота*). Активізовані персоніфікаційні зв'язки стають стимулами для оригінальних розгорнених образів: *Море, море! Велика дитино, хто поклав тебе в вічну колиску?* [СТ, с. 248]; *Сірий дощик зранку брів, Прихищаючись туманом; не спинився за парканом – поволікся по дворі* [СТ, с. 281]. Інколи незвичні зіставлення з рослинами, плодами, явищами природи,

предметами побуту, матеріалами також спричиняють появу авторських метафоричних комплексів, як-от: *А море темне, як слива-угорка, тільки шум шугає по хвилях, як білі ласиці по осінніх ріллях* [СТ, с. 248] (асоціації *синє море – слива, хвилі – рілля, білий шум – ласиці*); *Збирає ранок Тонкі полотна туману* [СТ, с. 107] (*туман – полотно*); *Облиті блиском води Неначе б'ються в срібній сіті* [СТ, с. 40] (*вода – сіть*). Основи метафоричних перенесень в одиницях із міфологемами «вода» і «земля» докладно розглянула у статті С. О. Белевцова [2].

Як відомо, у фольклорних текстах (зокрема, в замовляннях, плачах і голосіннях) зреалізовані такі елементи значення архетипу *вода*: 'межа між цим і тим світом', а в родинно-побутових, заробітчанських, рекрутських та чумацьких піснях – 'межа між окремою людиною і родом', 'межа між закоханими'. Традиційна народнопісенна формула *брести через воду (річку, брід)* передає намагання подолати перешкоду, встановити зв'язок між розрізненими людьми: *Нема броду, нема льоду, нема переходу, Коли мене вірно любиш – бреди через воду!; Брести тобі дві річечки, а третій Дунай*. У поезії В. Свідзінського сему 'межовий простір', на нашу думку, виявляє найменування *море* у такій вокативній одиниці: *Море, море, гірка розлуко!* [СТ, с. 258]. Авторський вислів *брести річкою* набуває значення 'шукати долю': *Я тими ріками бреду, Шукаю доли, не знайду* [СПК, с. 147], а дія *пливти [водою]* пов'язана зі встановленням сенсу життя: *Куди пливем! Чого ці води Так смутно плюскають у сні?* [СТ, с. 65]. Так само, як і у веснянках, *вода, дощ* асоціюються письменником із пробудженням природи, оновленням довкілля: *І слухаю із захисту свого дощу спокійного слова. Ніхто ж не скаже нам того, Що добра крапля дощова. Од лепету її тихішає земля* [СТ, с. 288]. Заслуговує на увагу й поєднання у мовних образах елементів значень двох стихій: *води і вогню*, наприклад, у мікроконтексті: *озеро, що повне дрімоти, Вправлене в сім огнів* [СТ, с. 171], де лексема *озеро* позначає одухотворену стихію світобудови.

О. Афанасьєв писав про перевагу позитивного змісту архетипних міфологем: «І вогонь, і вода – стихії світлі, які не терплять нічого нечистого» [1, с. 94]. У фольклорних текстах у концепті *вогонь* поєднано, з одного боку, розуміння його як джерела життя, очищення, світла і тепла, з другого, – як руйнівної стихії. Архаїчні семи 'очищення', 'оздоровлення' актуалізуються в

текстах замовлянь, а також у купальських та весільних обрядових піснях, у яких зафіксовано лексеми *вогонь* (*огонь*), *вогнище*, *багаття*, *полум'я* із загальним значенням 'вогнище'. У поетичних текстах В. Свідзінського вогняна стихія представлена словами *вогонь* (*огні*), *полум'я*, *блискавка* (*блискавиця*), тобто, насамперед, асоціюється з небесним вогнем, із грозою, громом і веселкою, як-от: *Небо горить, і земля, І сонце, і всі світи. – О вогню, вогню великий, Де ж коріння твоє знайти? О вогню, вогню таємний, Навіщо гориш?* [СПЛ, с. 100]; *Не метає **огнів блискавиця** В замисленім співі моім* [СПЛ, с. 27]; *Весь світ поймався Співучим громом, **Огнем** блискучим* [СПЛ, с. 46]; *Ще хвиля – і **полум'я** бистре вихором рине на мене* [СПЛ, с. 47]; *Мужні грози нахилилися, як жєнці, В'яжучи перевеслами жмутки **блискавиць*** [РВ, с. 206]. На незвичній асоціації за формою *блискавка* – змія побудовано такий метафоричний образ: *Так хочу дохопитися рукою до гнізда, Де **блискавка** лежить, Як вовною обтулена **змія**. Десь дощ іде* [РВ, с. 195]. Семантичний компонент 'вогонь' виявлено і в художніх означеннях *вогонь-гора*, *вогниста повіть*, *огнекрилий мак*, *пломениста квітка*, *семиполум'яний пояс*, і в порівняннях: *Полум'ям шириться сонце. В сонці, як іскри, метелики сині* [СПЛ, с. 61], і в метафорах на зразок *полум'я дня*, *пломенисті обличчя*, *огневої ріки течія*, *племінь рай-блискавиці*, напр.: *Лиш копитяний грім По саду перебіг У **вогнисту** повіть, За блискучий поріг* [СПЛ, с. 170]; *Сім **огнів** має райдуга, Сім **пломенистих** облич* [СПЛ, с. 193].

У «Баляді третій» згадано міфопоетичні образи *диво-коня*, *вогненного змія* і *клятого* (нечистої сили): – *Ступай, мій **коню**, На незайману оболоню, Три роси обіб'єш, Три криниці вип'єш, Здійсниться наша мрія – Станемо на **вогненного змія!*** [РВ, с. 202]; *Золотий **кінь** Померк. Клятий вирячив очі, **Вогнем** до скелі та й здимів* [РВ, с. 203].

Найменування *багаття*, *полум'я* у поезії В. Свідзінського асоціюються з ритуальним вогнищем, на якому спалювали померлих, що ніби стає пророцтвом загибелі самого автора: ***В полум'ї** був спервовіку **І в полум'я** знову вернуса...* [СПЛ, с. 81]; *Настане день мій сумний – Одлечу, одімкнусь **од багаття** живого, Що так високо зметнуло, Так розквітчало чудовно Свій співний, поривний **вогонь**. І погаснеш для мене Ти, пристрасний світе, Ненадивляний світе. Бурхотливий, п'янкий* [СПЛ, с. 82]. Автор

використовує також нетрадиційне порівняння *горіти, як ліхтарик*, що розгортається у метафоричну картину: *І, обчеркнений колом мовчання, Я глухіше, сумніше горю, Я горю, як китайський ліхтарик, Забутий на гілці, в старому саду* [РВ, с. 205].

Лише зрідка знаходимо контексти, в яких реалізовано сему 'домашній вогонь' (тобто 'вогонь свічки'): *Оточили небо Чорні ковачі, Став блискучий свердел На моїй свічі* [СПЛ, с. 221]. Інколи цей вогонь представлено за допомогою персоніфікованого авторського образу, значення якого допомагає встановити назва поезії «Огонь»: *Я в тихій самоті пишу, а він Наставив вушко зрізане та й слухає, як друг, як вірний спільник, труд мій любить він. Зо мною дише і зо мною думає І, тільки захвилююсь я, здригається* [СПЛ, с. 116]. Миготливий вогонь свічки, так само, як і *бризки дощу, письменник пов'язує із життям, яке повільно відходить: Ще леліємо, друзі, ще світимося Хитким, тріпотливим огнем. Сіть* [життьова. – Н. Д.] *здригнеться – і ми посиплемся І, як бризки в траві, пропадем* [СПЛ, с. 86]. Часом у зіставленнях виникає асоціація з похоронними свічами, навіяна, певне, похмурою тогочасною дійсністю: *Як темно стало. Десь сонце скрилось. Глуха стежина у морок кличе; Між сірих грабів берези білі – Як похоронні свічі* [СПЛ, с. 28].

Архетипний міфообраз *повітря* у фольклорі представлено словом-концептом *вітер*, що позначає явище природи, персоніфіковане або наділене властивостями демонічної істоти. За поясненням І. Огієнка, «вітри – це чотири істоти, що дмуть з чотирьох боків світу (світ – чотирикутний). Звідси й часте наше прислів'я «Йди собі на чотири вітри» [10, с. 50–51]. Народні пісні подекуди зберігають персоніфікаційні зв'язки ключового слова, на основі яких утворено метафори-уособлення на зразок *У полі могила з вітром говорила*. У піснях про кохання і родинне життя, а також чумацьких, рекрутських, козацьких і заробітчанських творах слово-поняття *вітер* набуває символічного значення 'звістка', 'нещастя': *Віють вітри, віють буйні, аж дерева гнуться*.

У поезії В. Свідзінського *вітер* представлено як могутню оживлену стихію, названо *нечуйвітром, борвієм, сином ночі*, напр.: *Чи ти чуєш, нечуйвітре, Ти, що коливаєшся На вечірньому небі, На вмирущому світлі!* [СПЛ, с. 183]; *Де ти, борвію, милий сину, Гей, засиплемо темні бори, Та лощовини, та яри, Та послужимо матері ночі* [СПК, с. 191]. Крім усталених мовних образів-персоніфікацій,

ужито й нові, як-от: *Вітер має патлами клято* [РВ, с. 203]. На силу вітру вказує постійне фольклорне означення *буйний*: *Тече берізка Тремтячим блиском, За буйним вітром Простягши гілля* [СПЛ, с. 19], а також авторські атрибути *темний* (тобто ‘нічний’): *Темний вітер по деревах кочує* [СПЛ, с. 25], *поривчастий, рвучкий, недбалий*: *А вранці – поривчастий вітер І росяний блискіт зорі* [СПЛ, с. 29]; *Радість на бистрому цвіте. Ой на бистрому, ще й на рвучкому* [СПК, с. 212]. Ключове слово *вітер* в розглянутій поезії поєднано з дієсловами *віяти, маяти, шуміти, рушити, сколихнути, шепотіти*, напр.: *А буйний же вітер в саду! Віють, шумлять верховини* [СПЛ, с. 67]; *Рушив вітер ясенові віти, Сколихнув шумку свою колиску* [СПЛ, с. 37]; *А ввечері шепоче вітер Печалі сповнені слова* [СПЛ, с. 40], а також із іменником *струмінь*: ... *Легке суденце, Несене струменем вітру, куди забажась недбалий* [РВ, с. 195].

Вербальне оточення слова-поняття *земля* виявляє загальнослов’янську рису поклоніння їй як матері, що дає всьому життя. Архетипний концепт *земля* в українській культурі має широкий зміст: «земля – символ астральний і космічний; матері-годувальниці; Вітчизни; духовності; життя; багатства; щедрості; родючості; плодючості; позитивного й негативного начала; світла і темряви; гріхопадіння; місця вигнання людини із раю» [11, с. 54]. У текстах колядок назва *земля* актуалізує сему ‘першоелемент Всесвіту’: за архаїчними уявленнями, вона виникає з піску, який дістають птахи з морського дна. Оскільки землю наші предки сприймали як матір-годувальницю усіх живих й охоронницю мертвих, то паралель *земля – мати* стала універсальною для слов’янського фольклору: *Сирая земля, – то ж мати моя!*

У поезії В. Свідзінського слово-концепт *земля* на позначення живої істоти, що дає життя, є основою образів-персоніфікацій, напр.: *Зростить земля нам цвіт незнаний і дасть плоди нові* [СПЛ, с. 21]; *Земля здрімалася в теплі* [СПЛ, с. 55]; *Смутно щось одходить од землі* [СПЛ, с. 64]; *О Боже милий! Яка сумна твоя земля!* [СТ, с. 36]; *Запах тополі В теплій імлі Переповість їм Сповідь землі* [СТ, с. 103]. Семи ‘прикриття’, ‘захист’ актуалізуються у вокативі, в якому земля постає частиною світобудови: *О світе мій, землею вкритий!* [СТ, с. 338]. Вислів *лоно землі* реалізує традиційну сему ‘живіт, утроба як символ материнства’ у такому контексті: *І любо там південною порою, З*

*утоми млосною припавши самотою До лона свіжого пахучої землі,
Розплинутись в якійсь гарячій млі* [СТ, с. 18].

Разом з тим, землю осмислено письменником як окультурений, освоєний простір. Тому в багатьох поетичних текстах проступає зв'язок земля – поле (родюче чи голе, а тому – байдуже), як-от: *Тоді зеленіли червневі поля, Як свіжі пальчики на модрині, І тихо лежала земля, Прорізно вкована в вечір синій* [СТ, с. 231]; *І рідка гілка Віддасть покірно Свою дитину Землі байдужій* [СТ, с. 83]. Автор послуговується постійним фольклорним епітетом *чорна*, поєднуючи його із назвою поораної землі – *зябля*, напр.: *Стану, погляну – так смутно Стелеться чорна зябля* [СПЛ, с. 56]. Атрибутивне словосполучення, що позначає неродючу землю, – *мертве поле* з'являється у вірші «Холодна тиша...», написаному в 1932 р., очевидно, під впливом страхіть пережитого голоду. Скошене поле автор називає метафорою *стерня сліпоока*: *Я знайшов на стерні сліпоокій Один колосок за день* [СТ, с. 135]. Цей мовний образ у поезії 1933 р. С. Белевцова пояснювала так: «Звичайно, тут виникають і зорові асоціації (стерня без колосся що людина без очей), однак переважають, як впливає з контексту, аналогії за функцією... Отже, поет, якого звинувачували у відході від політичного життя, подає через образ сліпоокої стерні алегорію долі України, що зазнала жахів голодомору» [2].

Крім того, слово-концепт *земля* у письменника асоціюється також із місцем вічного спочинку близької людини, про що сигналізують назви *горбик*, *заступ*, а також сталий вислів *стати землею*, напр.: *Коли перестав мигтіти заступ, На горбик поклали вінок із клену, А в узголів'я вінок сосновий. Зідхнуло сонце. Повіяв подих Тиші великої* [РВ, с. 204]; *Бо моя подруга стала землею* [РВ, с. 206]. Втрата матері спричинила такі рядки: *Лежала [земля. – Н. Д.] тихо, як мама в лікарні, звільна заходила в тінь* [СТ, с. 231].

Елементи значення 'місце проживання батьків, роду', 'країна', що з часом розвинулись у слові-концепті *земля*, також достатньо представлені в аналізованій поезії. *Рідна земля* у свідомості носія фольклору, так само й у В. Свідзінського, пов'язана з близькими людьми – батьками, дівчиною, дружиною, дітьми, усією родиною, а також реаліями українського етносередовища: *хата, садок, калина, тополя, дорога, криниця, село* тощо. Паралель *рідна земля, рідний край* – *батько-мати, рідня* у народній пісні представлена такими рядками: *Коли ж я вернуся, коли ж я вернуся До рідного краю? (2)*

До рідного батька, до рідної неньки... До рідної рідні? В аналізованій авторській поезії також проступає зв'язок з архетипом *матері-землі* в такому мікроконтексті: *Тут всі дороги, Що землю, втомлену любов'ю, Вели до нас, її найменших* [СТ, с. 160]. Це підтверджено й іншим порівняльним образом, в якому вже дитиною стає покинута земля: *Мені здається, що земля – моя покинута дитина* [СТ, с. 272].

У текстах В. Свідзінського *рідну* землю представлено таким синонімічним рядом одиниць: *моя земля, рідна моя сторона, рідна межа, миліший край, отчина, Україна (Вкраїна), Волинь, Україна Подільська, землі ласкавої куточок*, напр.: *Там, на рідній межі Волині дрімливої І України Подільської, Як чарувала мене, Як звала Краса моєї землі!* [СПЛ, с. 67]; *Був я в південній землі... Та над отчину мою Не знайшов я милішого краю: Небо Вкраїни одно – радість нетлінна очам* [СПЛ, с. 73]; *Чолом тобі, землі ласкавої куточку милий!* [СПЛ, с. 145].

Українська *хата* в аналізованій поезії зображена в традиційному словесному оточенні: *сад (яблуні), двір, дим, дорога, ранок, сонце* та ін.: *Така мальована хата, Ще й дві яблуні поруч, ... Над хатою – стрілкою дим, Від хати – дорога в стрілку, Ранок ілє голубим, Моститься сонце на гілку* [СПК, с. 100]. У найменуванні *хата*, осмисленому згідно з міфопоетичними уявленнями, з'являються семи 'одомашнений простір', 'прихисток від усього поганого': *Все одно чаклунки горбаті Не мають сили при моїй хаті* [РВ, с. 200]. Тому із сумом звучать рядки про відсутність рідної хати: *У рідній моїй стороні Не маю я рідного дому, ні саду; Живу я в чужому дому На біднім веретищі міста* [СПЛ, с. 331].

Так само й номінація *сад* (*зелен-сад, яблуневий сад, старезний сад*) крім основного значення 'присадибна ділянка, засаджена плодовими деревами, кущами, квітами', реалізує інші компоненти: 'батьківський дім', 'місце щасливого дитинства', 'місце зустрічі закоханих', 'місце щасливої сім'ї', як-от: *Старезний сад стоїть, бувало, Мов задурманений дощем. А я лежу під темрявим кущем, Де теплої землі сухе кружало, І слухаю із захистку свого Дощу спокійного слова* [СПЛ, с. 126]; *Ой упало сонце в яблуневий сад, В яблуневий сад моєї милої* [СПЛ, с. 36]; *І сонце, і сад, і з тобою дитина* [СПЛ, с. 127]. Словосполучення *сад покинутий, старий сумний сад, одинока хата* асоціюються у поета із чимось втраченим, що викликає смуток: *Ходім у сад покинутий, ... Журбою*

обволочений [СПЛ, с. 26]. Подібно до цього, письменник розумів минущість життя людини на землі загалом, що відображено в таких рядках: *Землю покривають Інші сади, Інші істоти Прийдуть сюди* [СПЛ, с. 74]. Тому треба цінувати кожну мить на нашій прекрасній планеті.

Отже, мовні засоби вираження архетипних образів *вода, вогонь, повітря, земля* в поетичних текстах Володимира Свідзінського різноманітні. З'ясовано, що вони подекуди зберігають архаїчний зміст, позначаючи головні стихії світотворення, а також набувають нових елементів значень в авторських контекстах. Письменник послуговується традиційними виразовими одиницями (епітетами, порівняннями, метафорами), а також вдається до новотворів, що видозмінюють не лише форму, а й частково зміст усталених мовних образів. Перспективи дослідження вбачаємо у вивченні інших міфопоетичних образів, що займають важливе місце в індивідуально-мовній картині світу автора.

Література

1. Афанасьев А. Н. Поэтические воззрения славян на природу. Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов: в 3 т. Москва: Совр. писатель, 1995. Т. 1. 1995. 416 с.
2. Белевцова С. О. Метафорична реалізація міфологем «вода» і «земля» в поезії Володимира Свідзінського [Електронний ресурс]. URL: <http://movoznavstvo.com.ua/>
3. Василенко А. М. Українська міфологічна лексика в художній літературі XIX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2004. 20 с.
4. Гнатюк В. Нарис української міфології. Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2000. 264 с.
5. Данилюк Н. Фольклоризм у мовній картині світу Володимира Свідзінського // Творчість Володимира Свідзінського: зб. наук. праць. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. С. 103–112.
6. Жуйкова М. Слова і міфологеми в поетичному тексті Володимира Свідзінського // Творчість Володимира Свідзінського: зб. наук. праць. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. С. 42–51.
7. Кобзаренко І. (Дніпровський І.) [Рецензія] // Червона правда. 1922. № 76. С. 2.
8. Костомаров Н. И. Несколько слов о славяно-русской мифологии в языческом периоде, преимущественно в связи с народною поэзиею // Костомаров М. И. Слов'янська міфологія: вибр. пр. з фольклор. й літератур. / [упоряд., приміт. І. П. Бетко, А. М. Полотай; вст. ст. М. Т. Яценко]. Київ: Либідь, 1994. С. 257–279.
9. Мовні стратегії Володимира Свідзінського: інтерв'ю Тараса Головка з Е. Соловей в газеті «Слово Просвіти» від 1. 04. 2014 р. [Електронний ресурс]. URL: <http://slovoprosvity.org/2017/04/01/movni-stratehiji-volodymyra-svidzinskoho/>
10. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Дохристиянські вірування українського народу. Київ: Обереги, 1992. 424 с.
11. Словник символів / [О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко, Г. І. Потапенко та ін.]. Київ: Ред. часоп. «Народознавство», 1997. 154 с.

12. Стус В. Зникоме розцвітання // Стус В. Твори: в 4 т. Львів: Просвіта, 1994. Т. 4. С. 346–361.
13. Топоров В. Н. Модель мира // Мифы народов мира: в 2 т. Москва: Сов. энцикл., 1988. Т. 2. С. 161–163.

References

1. Afanas'ev A. N. Pojeticheskie vozzrenija slavjan na prirodu. Opyt sravnitel'nogo izuchenija slavjanskih predanij i verovanij v svjazi s mificheskimi skazanijami drugih rodstvennyh narodov [Poetic views of the Slavs on nature. The experience of comparative study of Slavic retellings and beliefs in connection with the mythical stories of other related peoples]: v 3 vol. Moscow, 1995. vol. 1. 1995. 416 p. (in Russian).
2. Belevtsova S. O. Metaforychna realizatsiia mifolohem «voda» i «zemlia» v poezii Volodymyra Svidzinskoho [Metaphorical realization of the myths "water" and "earth" in the poetry of Vladimir Svidzinsky]. Available at: <http://movoznavstvo.com.ua/>. (in Ukrainian).
3. Vasylenko A. M. Ukrainska mifolohichna leksyka v khudozhnii literature 19 st. [Ukrainian mythological vocabulary in the literary literature of the 19th century]. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Kiev, 2004. 20 p. (in Ukrainian).
4. Hnatiuk V. Narys ukrainskoi mifolohii [Essay on Ukrainian mythology]. Lviv, 2000. 264 p. (in Ukrainian).
5. Danyiuk N. Folklorizm u movnii kartyni svitu Volodymyra Svidzinskoho [Folklorism in the language picture of the world by Vladimir Svidzinsky]. In: *Tvorchist Volodymyra Svidzinskoho*. Lutsk, 2003. 103–112 pp. (in Ukrainian).
6. Zhuikova M. Slova i mifolohemy v poetychnomu teksti Volodymyra Svidzinskoho // *Tvorchist Volodymyra Svidzinskoho* [Words and myths in the poetic text of Vladimir Svidzinsk]. Lutsk, 2003. 42–51 pp. (in Ukrainian).
7. Kobzarenko I. (Dniprovskiy I.) [Retsenziia] [Review]. In: *Chervona pravda*. 1922. no. 76. 2 p. (in Ukrainian).
8. Kostomarov N. I. Neskol'ko slov o slavjano-russkoj mifologii v jazycheskom periode, preimushhestvenno v svjazi s narodnoju poeziejju [A few words about the Slavic-Russian mythology in the pagan period, mainly in connection with folk poetry]. In: *Kostomarov M. I. Slov'ianska mifolohiia*. Kiev, 1994. 257–279 pp. (in Ukrainian).
9. Movni stratehii Volodymyra Svidzinskoho [Speech by Volodymyr Svidzinsky]: interv'iu Tarasa Holovka z E. Solovei v hazeti «Slovo Prosvity» vid 1. 04. 2014. Available at: <http://slovoprosvity.org/2017/04/01/movni-stratehiji-volodymyra-svidzinskoho/>. (in Ukrainian).
10. Ohiienko I. (Mytropolyt Parion). Dokhrystyianski viruvannia ukrainskoho narodu [Pre-Christian beliefs of the Ukrainian people]. Kiev, 1992. 424 p. (in Ukrainian).
11. Slovnyk symboliv [Dictionary of characters]. Kiev, 1997. 154 p. (in Ukrainian).
12. *Stus V. Znykome roztsvitannia* [Scarcely blossom]. In: *Stus V. Tvory: v 4 volumes*. Lviv, 1994. vol 4.. 346–361 pp. (in Ukrainian).
13. *Toporov V. N. Model' mira* [Model of the world] // *Mify narodov mira: v 2 volumes*. Moskva, 1988. vol. 2. 161–163 pp. (in Russian).

Джерела

РВ – Розстріляне відродження: антологія 1917–1933. поезія – проза – драма – есей / упоряд., передм., післямова Ю. Лавріненко; післямова Є. Сверстюк. 3-є вид. Київ: Смолоскип, 2004. 992 с.

СПК – Свідзинський В. Поезії / Володимир Свідзінський; укл. В. Яременко. Київ: Рад. письменник, 1986. 349 с.

СПЛ – Свідзинський В. Поезії; наук. ред. М. В. Моклиця. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун- ту ім. Лесі Українки, 2003. 397 с.

СТ – Свідзінський В. Твори: у 2 т. / підгот. Е. Соловей. Київ: Критика, 2004. Т. 1. 582 с.

Nina Danylyuk. Architypical Language Images in the Poetry by Volodymyr Svidzynski. The article is devoted to the analysis of the language units that are used to express the architypical images *вода, вогонь, повітря, земля* in Volodymyr Svidzynski's poetic texts. It has been found out that sometimes they preserve an archaic meaning naming the main powers of the world creation and also obtaining new semantic features in the authors' contexts. In the poetry a word combination *жива (живуца) вода* is used to name the water for the revival of a dead wife. A water power is named with the help of the tokens : *ріка (річка), озеро (озерце), струмок, море, океан, дощ (дощик), злива, хмара, туман* and others. The seme 'межовий простір' reveals the name *море* in such vocative units: *Море, море, зірка розлуко!* The authorial expression *брести річкою* gets the meaning 'to search for one's destiny'.

The fire power is represented with the words *вогонь (огні), полум'я, блискавка (блискавиця)*, which means that it is associated with a celestial fire. In the text of a ballad the mythopoetic images of *диво-коня, вогненного змія* and *клятого* (evil spirit) have been mentioned. The word *багаття* is associated with a ritual fire that was used for burning the dead and becomes a kind of prophesy of the author's death. From time to time we come across the contexts in which the seme 'домашній вогонь' (*home fire, that is a fire of a candle*) is realized.

In V. Svidzynski's poetry *вітер* is depicted as a mighty living power and is named as *нечуйвітром, борвієм, сином ночі*. A frequent folklore attribute *буйний* points at a strength of the wind as well as such authorial attributes as *темний* (meaning 'night'), *поривчастий, рвучкий, недбалій*.

A verbal distribution of the word-notion *земля* reveals an all-Slavic feature of worshipping it as a mother that gives life to everything. The word-concept *земля*, used to name a living being, became a basis for personified images. The semes 'прикриття', 'захист' are actualized in the vocative image in which the earth is a part of the word creation: *О світе мій, землю вкритий!* At the same time the earth is seen as a culturalized space that is why the connection *земля – поле* has been revealed. The attributive phrase that names infertile soil – *мертве поле* – is likely to have appeared under the influence of the horrors of the great starvation. The word-concept *земля* is also associated with the grave of a dear person. In the mind of the author the phrase *рідна земля* is connected with the family – parents, girlfriend, wife, children as well as with the realia of the Ukrainian ethnic environment: *хата, садок, калина, тополя, дорога, криниця, село* etc.

The writer uses traditional expressive means (epithets, comparisons, and metaphors), as well as new words which change not only the forms but partially the meaning of set language images.

Key words: architypical language images, poetic text, expressive means, epithets, comparisons, metaphors, personification.

УДК 821.161.2'06-1.09:7.04Свідзинський

Маргарита Жуйкова

Слова і міфологеми в поетичному тексті Володимира Свідзинського

Поетична спадщина В. Свідзинського містить чимало образів і мотивів, в основі яких лежать специфічні форми та засоби інтерпретації дійсності, що перестали бути актуальними і зберігаються як певні світоглядні релікти. Архаїчні концепти є ментальними утвореннями з глибоким і різнобічним